

Cast Iron Fireplace Plates of the French Revolution Period (Franche-Comté): Stylistic Features

UDC: 94:323.272(44)“1789/1799”:672.1(444.5/).8

DOI: <https://doi.org/10.15421/172470>**Batenko Taras**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0009-0005-6588-2192>, batenko.scientist@gmail.com*Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)*

Abstract

Relevance. Fireplace plates from France during the Great Revolution hold significant cultural and historical value, illustrating the transition from monarchical to revolutionary symbols. Analyzing these objects helps to understand the impact of revolutionary changes on everyday life and cultural practices. Additionally, cast iron fireplace plates from that period reflect how new political regimes sought to replace old symbols and introduce new ideals.

Purpose. The aim of this article is to study firebacks produced during the French Revolution (1789-1799) in order to analyze changes in their artistic design.

Results. Fireplace plates from the French Revolution period were targeted by the National Convention, which mandated the destruction of any symbols of the monarchical past, including artistic details on cast iron fireplace plates. The end of the Reign of Terror (la Terreur) saved some fireplace plates with royal symbols, allowing them to survive to the present day.

Conclusions. Fireplace plates made before the French Revolution often featured monarchical symbols such as fleur-de-lis and crowns. With the onset of the revolution, these symbols were altered or removed to align with new revolutionary ideals. Despite revolutionary changes, some elements of traditional design, such as the shape and functional characteristics of the plates, remained stable. This indicates that even during radical changes, traditional elements continued to hold significance. Cast iron fireplace plates from the French Revolution period can be recognized not only as functional objects but also as important artifacts of art and history, reflecting the transformation of aesthetic and political norms of that time.

Keywords: fireback's, French Revolution, Franche-Comté, Burgundy, cast iron, blast furnaces, France

Камінні чавунні плити періоду Французької революції (Франш-Конте): особливості стилів

Батенко Тарас*Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)*

Анотація

Актуальність. Фаєрбеки з Франції періоду Великої революції мають велику культурну та історичну цінність, ілюструючи перехід від монархічних до революційних символів. Аналіз цих предметів допомагає зрозуміти вплив революційних змін на повсякденний побут та культурні практики. Крім цього, камінні чавунні плити того періоду свідчать про те, як нові політичні режими прагнули змінити старі символи й впровадити нові ідеали.

Мета статті полягає у вивченні фаєрбеків, що були виготовлені під час Французької революції (1789-1799), для аналізу змін у їхньому художньому оформленні.

Результати. Фаєрбеки періоду Французької революції стали об'єктом переслідування з боку Національного Конвенту, який зобов'язав французів знищувати будь-які символи монархічного минулого, в тому числі художні деталі на камінних чавунних плитах. Завершення епохи терору (фр. la Terreur) врятувало частину фаєрбеків з символами королівської влади й дозволило їм дожити до наших днів.

Висновки. Фаєрбеки, виготовлені до початку Французької революції, часто відображали монархічні символи, такі як флер-де-ліс і корони. З початком революції ці символи були змінені або усунені, щоб відповідати новим революційним ідеалам. Попри революційні зміни, деякі елементи традиційного дизайну, такі як форма та функціональні характеристики плит, залишалися стабільними. Це вказує на те, що, навіть під час радикальних змін, традиційні елементи продовжували мати значення. Камінні чавунні плити періоду Французької революції можуть бути визнані не тільки як об'єкти функціонального призначення, а й як важливі артефакти мистецтва та історії, що відображають трансформацію естетичних і політичних норм того часу.

Ключові слова: фаєрбеки, Французька Революція, Франш-Конте, Бургундія, чавун, доменні печі, Франція

Вступ.

Зовнішні й громадянські війни та революції за останні п'ятсот і більше років стерли з карт світу чимало самостійних династичних державних утворень. Якби історія дала їм шанс дожити до створення Європейського Союзу, вони неодмінно розширили б список його членів. Поглинання слабших відбувалося шляхом розширення сильніших династій та націй – насамперед Франції, Англії, Іспанії разом зі Священною Римською імперією германської нації. Війни з початку Столітньої війни, як найбільш тривалого військово-політичного конфлікту у Європі, постійно змінювали її карту, стираючи ранні контури багатонаціональної різноманітності, сформованої в Середні віки. Перші міжнародно-правові договори, починаючи від Вестфальського 1648 р., який підвів ризику під Тридцятилітньою війною, намагалися стабілізувати постійні зміни європейських кордонів. Однак в результаті цих та багатьох інших локальних війн було загублено велетенську частину культурної, соціальної та багатонаціональної спадщини, незліченний об'єм писемних міждержавних, церковних, приватних епістолярних джерел.

Але історія дещо залишила на згадку сучасникам. Промисловий розвиток на великих просторах Західної Європи, який розпочався понад п'ятсот років назад, дозволив уповільнити це невблаганне вигорання життя багатьох культур європейських народів. І залишити нам великий пласт багатокультурної та багатонаціональної політичної історії у чавуні. Оригінальні та унікальні фаєрбеки – чавунні камінні барельєфи, одні з небагатьох артефактів культури й побуту від готичної доби та доби Ренесансу і які все ще були актуальні з початком промислової революції, дійшли до нашого часу і показують зв'язок між культурою людини та кліматом. Генрі Гавар вважав, що в епоху Середньовіччя камінні плити-барельєфи були єдиними предметами художнього характеру у чавуні (Navard, 1890, с. 808).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Варто відзначити, що в українській історіографії досі не було опубліковано жодних фахових та ґрунтовних досліджень камінних плит – фаєрбеків. Каміни не були поширеними в Україні. Доменні печі, що були одним з каталізаторів поширення камінних плит у домоволодіннях жителів Західної Європи, з'явилися у Європі приблизно в середині XIV – початку XV ст. у той час, як в Україні лише наприкінці XVIII ст. Під час підготовки статті використовувались праці французьких істориків: Генріха Карпент'є (Carpentier, 1912), який є укладником одного з найбільших каталогів геральдичних камінних плит Франції, відомого мистецтвознавця Анрі Гавара (Navard, 1890), який вивчав період поширення камінних чавунних плит у Франції. Також до уваги брались дослідження сучасного англійського дослідника камінних чавунних плит Девіда Беннетта

(Bennett, 2016), який є автором праці про камінні чавунні плити періоду Французької революції та політики іконоборства.

Мета статті полягає у вивченні фаєрбеків, що були виготовлені як до початку Французької революції (1789-1799), так і після, для з'ясування змін у їхньому художньому оформленні.

Результати.

Головною країною активного використання і виготовлення камінних чавунних плит залишається Франція. Країна, яка пережила за останні 500 років зміну двох династій, п'ять революцій, тривалу громадянсько-релігійну війну, дві імперії та п'ять республік. Така непостійність відповідає темпераменту цієї країни, яку можна було б назвати країною бунтів, революцій, заколотів.

Щоб підняти національну металургійну промисловість, зруйновану Столітньою війною і поставити її на рейки забезпечення військових потреб королівства, французькі королі Карл VII, Карл VIII, Людовик XII та Карл IX надали привілеї ковалям і шахтарям, а також тим, хто брався відновлювати доменні печі або ж будувати нові. Ці привілеї були підтвержені у 1602 р. Генріхом IV (Saint-René, 1878, с. 284). Серед асортименту чавунних виробів доменними печами для мирного життя – важливе місце займали фаєрбеки.

Фаєрбек у Франції став частиною національної традиції, а з плином століть окремі старі екземпляри перетворилися на справжнє мистецьке надбання. Саме у Франції камінні плити використовували найбільше і найдовше, навіть тоді, коли сусідні європейські країни в XIX ст. переходили на інші способи обігріву.

Найкращі французькі художники-скульптори виготовляли дерев'яні моделі, призначені для плавлення камінних плит, які згодом розміщувались в камінах королівських покоїв замків Лувр, Фонтенбло та ін. Карпент'є вважає, що французькі плити від епохи Відродження і до періоду Людовика XIV досягають великого ступеня досконалості, а моделі періоду Людовика XIV і Людовика XV є найкрасивішими. Французькі чавунні плити цих періодів були «правильного витонченого дизайну, майстерної композиції, чіткого і благородного стилю, енергійних рельєфів, і багато з цих пластин можна вважати справжніми витворами мистецтва» (Carpentier, 1912, с. 4). Натомість аналогічні плити з Бельгії, Німеччини та Люксембурга характеризуються важкою, нагромадженою, заплутаною конструкцією – малюнком, часто майже нульовим рельєфом (Carpentier, 1912, с. 4).

Дизайн плит у Франції відповідав моді. Франція була однією із законодавців моди, і мода тут диктувала усе. Тож не дивно, що Англія, продукуючи свої фаєрбеки, запозичила чимало з французького стилю. Філіп Дормер Стенгоуп, граф

Честерфілд, писав своєму синові у 1750 р.: «Мода в Парижі деспотичніша, ніж будь-де у світі; її влада ще всеохопніша, ніж у французького короля. За найменший бунт супроти неї людина потрапляє в немилість. Ти мусиш дотримуватися усіх її *minutiae* (тонкощів (фр.)) і підкорятися їм, якщо хочеш і сам бути там в моді; а якщо ти не в моді, то ти ніхто» (Честерфілд, 2022, с. 197-198).

Однак вже у період правління Людовика XVI та під час Французької революції мистецтво чавунних плит починає занепадати. Плити стають «тонкі, сухі та вузькі», настільки «сухі», що «Франція наче раптово втратила всіх своїх декораторів і креслярів» (Carpentier, 1912, с. 5). Як писав у 1930-х рр. генеральний секретар Історико-археологічного товариства Парижа Ж. Вакьє (J. Vacquier), «Революція (1789-94 рр.) ознаменувала паузу в пошуках блиску» (Le style Empire, 1934, с. 1); вона, за словами сучасника Ж. Вакьє – Пола Мармоттана (фр. Paul Marmottan), «перервала будь-який розвиток мистецтва, (назвавши такий стиль) «Директорія» (Le style Empire, 1925, с. 1-2). Перерване мистецтво під час революції й було самим мистецтвом, «стилем Директорії» (1795-1799), перехідним між стилем Людовика XVI та ампіром, з мінімальним різьбленням. Меншою мірою це стосувалося стилю ампіру, періоду Наполеона I й, за невеликим винятком, XIX століття – до кінця правління Наполеона III (1870). Як правило чавунні плити, функціональне призначення яких стрімко падає, стають завтовшки 1.5-2 см, тоді як у період епохи Відродження і Людовика XIV товщина фаєрбеку стандартно сягала 4-5 см.

На прикладі окремих зразків плит, переважно виготовлених у регіоні Бургундія-Франш-Конте, простежимо особливості трансформації монархічних та революційних символів під час унікального перехідного періоду, Французької революції 1789-1799 рр.

Плита з медальйонами у стилі Людовика XVI (фото 1) успішно пережила Французьку революцію, Директорію і була представлена на ринку Франш-Конте й інших регіонів Франції також у період Першої імперії – фото 2 і 3 плит, відлитих у доменних печах Лулан (Доменні печі Лулан діяли з 1562 р. і були власністю сім'ї Монмарен (Montmarin), які володіли ними у Верхній Соні. Доменні печі Лар'ян були датовані 1656 року й управлялися родиною Буше (Bouchet) протягом другої половини XVIII ст., далі їх власниками були Ніколя Дамот (фр. Nicolas Damotte), з 1820 р. Франсуа Бернар Дерон (фр. François Bernard Derosne). Саме Дерону, власнику кузень Лар'яна, з 1820 р. перейшли в управління доменні печі Лулан. У середині XIX ст. ці ливарні заводи перейшли до виробництва печей, плит, опалювальних приладів, чавунних предметів та декоративного лиття (Gresser, 1990, с. 117, 127), які датовані 1797 і 1810 рр. На плиті

1797 р. ми усе ще бачимо корону, проте без флер-де-ліс; на обидвох плитах незмінним є фригійський революційний ковпак.

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

Французька революція стала результатом десятиріч нереформованого, необмеженого абсолютизму, консервативного католицизму і незахищених громадянських свобод (Michelet, 1974). Планомірно позбуваючись гугенотів упродовж 125 років (Нантський едикт тільки пригальмував цей процес), Франція відрубувала собі економічні зв'язки, підприємництво, тому що постійні емігранти вивозили з собою капітал і інтелект. До європейських мов з французької прийшло нове слово «біженець» (фр. *réfugié*). І Просвітництво у Франції, на відміну від Відродження, з'явилося не завдяки, а всупереч королівській владі. Воно змушувало королівські кола прийняти таке явище як «освічений абсолютизм». Але Франція показала свою здатність наздогнати інші країни Європи, зокрема Англію, в розвитку промисловості.

18 вандем'єра II року Французької республіки (9 жовтня 1793 р.) Національний Конвент видав революційний декрет, яким зобов'язував французів у восьмиденний термін знищити усі чавунні плити, вмонтовані у стіни димоходів, на яких було зображено монархічний герб Франції, геральдичні лілії (флер-де-ліс), або герби феодальних діячів. Так під час Французької революції починалася політика іконоборства (Bennett, 2016).

Вже 22 вандем'єра II року Конвент продовжив термін знищення камінних плит (фаєрбеків) до одного місяця через неможливість виконати його в строк. Ще за кілька днів на сесії Національного Конвенту було висловлено додаткові зауваження про те, що недостатньо заборонити дворянські титули, «треба переслідувати цих огидних монстрів до останніх укріплень; зняти з прихованих аристократів останні брязкальця, якими їхня дурна гордія ще розважалася всередині їхніх пишних осель». Під брязкальцями Конвент розумів також камінні плити. За невиконання указу власників плит зараховували до підозрілих, відправляли у в'язницю і, часто, на ешафот. Камінні плити перетворилися у небезпечних мовчазних свідків перекресленої терором історії. За короткий час у Франції було знищено або ж пошкоджено велику кількість меморіальних чавунних таблиць Старого режиму. Перша Французька республіка за короткий час розбила це «чавунне серце» французів, яке століттями виконувало просту функцію – оберігало задню стінку камінів від пожеж і здійснювало тепловіддачу, додатково обігриваючи оселю. А ще – було носієм історичної пам'яті сім'ї, родини, села чи міста, регіону, країни. Скільки людей було покарано за невиконання указу Конвенту достеменно невідомо. Але, з огляду на масштаб терору, люди знищували чавунні плити зі страху перед ешафотом або ж з республіканським фанатичним поривом. Далі, у 1794 р., за пропозицією Сен-Жуста, усіх колишніх дворян було оголошено поза законом (Thiers, 1838, с. 8-9). Так республіканська Франція викоринювала залишки

феодалізму, змиваючи «брудний піт і кров буржуазії». Республіканські доменні печі готувалися виливати фаєрбеки у нових дизайнах, які б відповідали ідеалам революції. Плити дозволили зберігати тільки без видимих на ній ознак королівського оздоблення. На фото 1 плита, датована 1783 роком зі зрізаним у роки Французької революції рельєфом корони й двома бічними пелюстками флер-де-ліс; при тім було залишено лише центральну точку, як дуже модний на той час наконечник списа. Терор якобінців, однак, йшов до завершення і це, власне, врятувало чавунні плити Старого режиму від їхнього повного знищення, а їх власників від переслідувань та ешафоту. Тим часом фригійський ковпак, як символ свободи й Французької революції, швидко перейшов у дизайн нових революційних чавунних плит, надто у період терору (осінь 1793 – липень 1794 рр.).

Герб монархії із флер-де-ліс все ще можна було побачити на плитах, виготовлених у Франш-Конте у 1791 та 1792 рр. (фото 4-5), тобто включно з останнім роком конституційної монархії, коли Людовик XVI втратив авторитет і вплив та намагався невдало втекти з Парижу та Франції. Плита, виготовлена у 1791-92 рр. (фото 6) все ще прикрашена королівським атрибутом флер-де-лісом поряд з республіканським символом – лікторським пучком (фр. *Faisceau de licteur*), який складається з в'язки прутів, зв'язаним червоною стрічкою, в центрі яких була вставлена сокира. Це була претензія на справедливість, нову законну владу та демонстрація сили громадян захищати свободу. Після остаточного повалення монархії у 1792 р., замість флер-де-ліс на вістрі колон з'явилися фригійські шапки або «символи свободи», замість монархічного герба – вінок (це ілюструє плита, виготовлена у Франш-Конте, датована 1794 роком – фото 7).

Фото 4.

У 1793 р. поряд з іконоборчою революцією, яку яскраво видно на прикладі боротьби з фаєрбеками,

Фото 5.

Фото 6.

Фото 7.

Францію спіткала зовнішня криза. Вона змусила зосередитися на збільшенні вітчизняного виробництва чавуну та сталі. Після публічної страти Людовика XVI (21 січня 1793 р.) проти

Франції об'єдналася Перша коаліція європейських держав. Молода французька республіка вимагала від металургійних заводів збільшення випуску чавуну та сталі, щоб задовольнити попит на боєприпаси та зброю. Створений у 1793 р. Національним конвентом Франції Комітет громадського порятунку (фр. *Comité de salut public*), один із численних комітетів Конвенту, швидко зосередив у своїх руках усю повноту влади. Окрему, особливу увагу він приділив майстрам з виплавки чавуну і сталі. Цього ж 1793 р. за наказом Комітету громадського порятунку було опубліковано повідомлення для майстрів ливарних цехів, які мали активізувати свою роботу з виробництва чавуну і сталі. Зокрема, у ньому містилося наступне повідомлення: «До цього часу дружні стосунки з нашими сусідами, а передусім обмеження, які перешкоджали розвитку нашої промисловості, змусили нас нехтувати виробництвом сталі. Англія та Німеччина задовольняли більшу частину наших потреб; але деспоти Англії та Німеччини припинили всю торгівлю з нами. Що ж, виготовляймо нашу сталь!» (*Avis aux ouvriers en fer*, 1793, с. 3).

Щоб революція могла себе захистити й «завершити боротьбу за свободу проти рабства» Франція потребувала виготовлення великої кількості зброї. Комітет громадського порятунку доручив ученим, батькам-засновникам Політехнічної школи Вандермонду, Монжу і Бертолле (*Vandermonde, Monge, Bertollet*) розробити та просувати для власників і майстрів доменних печей методи швидкого опанування виробництва чавуну та сталі, в тому числі опираючись на передовий англійський досвід. Такими закликами й наказами Комітету громадського порятунку починалася промислова сталеливарна революція у Франції, що вивела республіку на новий рівень економічного розвитку в Європі. В той же час англійський уряд стимулював своїх залізних магнатів до збільшення виробництва та відкриття вдосконалених методів виробництва заліза (*Ashton*, 1963, с. 145).

Спалах боротьби з революційною Францією в 1793 році, як писав Томас С. Ештон, призвів до короткої, але гострої комерційної кризи в Англії, банкрутством кількох сотень виробників чавуну і сталі (*Ashton*, 1963, с. 142). Торгівля і нарощення виробництва чавуну та сталі опинилися у центрі світової політики з початком наполеонівських війн. Вони були причиною дипломатичних та військових катаклізмів, що спіткали Францію у наступні півтора століття.

Висновки.

Камінні чавунні плити періоду Французької революції, виготовлені у Франш-Конте, демонструють значні зміни в художньому оформленні у відповідь на революційні події. Ці плити не лише виконували утилітарну функцію, а й слугували засобом вираження ідеологічних та мистецьких тенденцій епохи. Вони

стали символом перехідного періоду, відображаючи політичні й соціальні зміни, які відбувалися в той час.

Аналіз орнаментальних мотивів та гравюр на плитах демонструє вплив революційних ідей на мистецтво і дизайн. До початку революції плити часто прикрашали монархічними символами, такими як флер-де-ліс і корони. Проте після початку революції ці символи були змінені або усунені, щоб відповідати новим політичним і соціальним ідеалам. Зміни в стилях, зокрема перехід від монархічних до революційних символів, свідчать про спроби адаптувати традиційний дизайн до нових умов. Плити, виготовлені у період між падінням монархії й встановленням республіканського порядку, часто поєднували старі та нові стилістичні елементи, що вказує на перехідний характер цього періоду.

Символи революції, зображені на плитах, відображають дух часу та прагнення до нових соціальних порядків. Крім того, ці художні елементи часто мали просвітницьку функцію, поширюючи ідеї

та цінності революції серед широких мас.

Окрему увагу слід звернути на регіональні особливості виробництва та використання чавунних плит. Різні регіони Франції, як-от Франш-Конте, мали свої унікальні стилі та техніки, що відображало місцеві традиції та впливи. Вивчення цих особливостей дозволяє глибше зрозуміти культурну різноманітність та взаємовпливи в межах Французької революції.

Соціально-політичний контекст того часу суттєво вплинув на стиль і виробництво плит, відображаючи широкий культурний і політичний переворот. Попри ці зміни, деякі традиційні елементи, такі як форма і функціональні характеристики плит, залишалися стабільними, що свідчить про збереження певних традицій навіть у часи радикальних змін. Таким чином, камінні плити періоду Французької революції є важливими артефактами, які відображають трансформацію естетичних і політичних норм того часу та їхній вплив на матеріальну культуру.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Chesterfield, F. D. S. (2022). *Листи до сина*. Львів: Априорі.
- Ashton, T. S. (1963). *Iron and steel in the Industrial Revolution*. Manchester University Press.
- Avis aux ouvriers en fer*. (1793). Avis aux ouvriers en fer, sur la fabrication de l'acier. Publié par order du Comté de Salut Public. Paris: De l'Imprimerie du Département de la Guerre.
- Bennett, D. (2016). Plaques de cheminée, the French Revolution, and the Politics of Iconoclasm. In F. Robertson & P. N. Lindfield (Eds.), *Semy-de-Lys: Speaking of Arms, 1400-2016*. Retrieved from <https://heraldics2014.wordpress.com/publication-semy-de-lys/>
- Carpentier, H. (1912). *Plaques de cheminées* (Vol. 1). Paris: Auxerre. (Reprint).
- Gresser, P. (1990). Recherches sur les mines comtales dans le bailliage d'Amont aux XIVe et XVe siècles. In J.-P. Jacob & M. Mangin (Eds.), *De la mine à la forge en Franche-Comté, des origines au XIXème siècle* (pp. 117-138). Annales littéraires de l'Université de Besançon. Paris.
- Havard, H. (1887-1890). *Dictionnaire de l'Ameublement et de la Décoration. Depuis le XIII siècle jusqu'à nos jours* (Vols. 1-4). Paris: Maison Quantin.
- Michelet, J. (1974). *Histoire de la révolution française*. (T.1-7). Paris: Jean de Bonnot.
- Saint-René, L. C. de. (1878). Archéologie industrielle histoire des forges de Mareuil. (Mémoires de la société des antiquaires du Centre). (Vol. VII). Bourges.
- Thiers, A. (1838). *Histoire de la Révolution française* (Vol. 6). Paris: Furne et Cie, Libraires-éditeurs.
- Vacquier, J. (Ed.). (1934). *Le style Empire. Mobilier, bronzes, décorations extérieures et intérieures* (Vol. 1). Paris: Charles Moreau.

REFERENCES

- Ashton, T. S. (1963). *Iron and steel in the Industrial Revolution*. Manchester University Press.
- Avis aux ouvriers en fer*. (1793). Avis aux ouvriers en fer, sur la fabrication de l'acier. Publié par order du Comté de Salut Public. Paris: De l'Imprimerie du Département de la Guerre.
- Bennett, D. (2016). Plaques de cheminée, the French Revolution, and the Politics of Iconoclasm. In F. Robertson & P. N. Lindfield (Eds.), *Semy-de-Lys: Speaking of Arms, 1400-2016*. Retrieved from <https://heraldics2014.wordpress.com/publication-semy-de-lys/>
- Carpentier, H. (1912). *Plaques de cheminées* (Vol. 1). Paris: Auxerre. (Reprint).
- Chesterfield, F. D. S. (2022). *Lysty do syna*. Lviv: Apriori.
- Gresser, P. (1990). Recherches sur les mines comtales dans le bailliage d'Amont aux XIVe et XVe siècles. In J.-P. Jacob & M. Mangin (Eds.), *De la mine à la forge en Franche-Comté, des origines au XIXème siècle* (pp. 117-138). Annales littéraires de l'Université de Besançon. Paris.
- Havard, H. (1887-1890). *Dictionnaire de l'Ameublement et de la Décoration. Depuis le XIII siècle jusqu'à nos jours* (Vols. 1-4). Paris: Maison Quantin.
- Michelet, J. (1974). *Histoire de la révolution française*. (T.1-7). Paris: Jean de Bonnot.
- Saint-René, L. C. de. (1878). Archéologie industrielle histoire des forges de Mareuil. (Mémoires de la société des antiquaires du Centre). (Vol. VII). Bourges.
- Thiers, A. (1838). *Histoire de la Révolution française* (Vol. 6). Paris: Furne et Cie, Libraires-éditeurs.
- Vacquier, J. (Ed.). (1934). *Le style Empire. Mobilier, bronzes, décorations extérieures et intérieures* (Vol. 1). Paris: Charles Moreau.